

Ryszard Czekalski

Polskie dokumenty katechetyczne po soborze watykańskim II

Studia Theologica Varsaviensia 40/2, 27-45

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. RYSZARD CZEKALSKI

POLSKIE DOKUMENTY KATECHETYCZNE PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

WPROWADZENIE

Sobór Watykański II posiadał ogromne znaczenie dla katechezy. I choć wśród wydanych *Konstytucji, dekretów i deklaracji* soborowych nie ma dokumentu ściśle katechetycznego, to jednak w wielu z nich znaleźć można wiele wskazań i kierunków działań dla katechezy. Idee soborowe znalazły swój oddźwięk w kilku dokumentach ściśle katechetycznych, które ukazały się po zakończeniu Soboru. Najważniejsze z nich to: *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* z 1971 roku, *Orędzie Biskupów do Ludu Bożego* po Synodzie z 1977 roku, Adhortacja apostolska Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae* z 1979 roku, *Katecheza dorosłych we wspólnocie chrześcijańskiej* z 1988 roku, *Katechizm Kościoła Katolickiego* z 1992 roku, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* z 1997 roku.

Wymienione dokumenty katechetyczne Stolicy Apostolskiej miały i mają wpływ na katechezę w Polsce. Zawarte w nich rozumienie katechezy, wskazania i sugestie przenikały zarówno na grunt refleksji teoretycznej, jak i działalności praktycznej. Wprawdzie nie możemy poszczycić się zbyt wieloma dokumentami katechetycznymi, które powstały dla potrzeb katechezy w Polsce¹, to jednak dorobek katechetyczny wielu współczesnych katechetyków świadczyć może, iż idee soborowe zawarte w dokumentach katechetycznych Stolicy Apostolskiej znane były na gruncie polskiej katechezy².

¹ W niniejszym artykule mam na uwadze jedynie dokumenty katechetyczne ogólnopolskie.

² Zgromadzona bibliografia katechetyczna zamieszczona w rozdziałach: *Katecheza a Sobór Watykański II, Dokumenty katechetyczne: DCG, CT, KKK, Katecheza a inne dokumenty Kościoła* potwierdzają tezę, iż wielu katechetyków podejmowało problematykę katechetyczną w duchu Soboru Watykańskiego II. Zob. R. Murawski, *Bibliografia katechetyczna 1945-1995*, Warszawa 1999, s. 14-30.

Pierwszym polskim dokumentem katechetycznym, wyznaczającym na prawie trzydzieści lat kształt polskiej katechezie, był *Program katechizacji z 1971 roku*. Kolejne dokumenty katechetyczne ukazały się w ostatnich latach, przede wszystkim w 2001 roku. Ich syntetyczna analiza stanie przedmiotem niniejszego artykułu.

1. PROGRAM KATECHIZACJI Z 1971 ROKU

Katecheza w Polsce po zakończeniu II wojny światowej przechodziła burzliwe dzieje i posiada szczególną i wyjątkową historię. Ze względu na istniejące totalitarne i ateistyczne rządy katecheza kilkakrotnie była usuwana z polskich szkół. Jej miejsce w szkole uzależnione było od panującej w danym okresie sytuacji politycznej³. Niezależnie jednak od wielorakich trudności i miejsca jej realizacji (szkoła lub parafia), katecheza prowadzona była w oparciu o określone programy nauczania religii. Wkrótce po zakończeniu wojny, już w 1947 roku, a następnie w 1958 roku zostały one zatwierdzone przez ówczesne Ministerstwo Oświaty i wprowadzone do użytku szkolnego. Należy stwierdzić, iż programy powojenne w swoich założeniach zasadniczo nie odbiegały od programu wprowadzonego po reformie oświaty przeprowadzonej w 1935 roku⁴.

Wspomniane dwa programy obowiązywały do 1 kwietnia 1971 roku, gdy został zatwierdzony przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski nowy program, który opublikowano w dwóch częściach: *Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły podstawowej (I-VIII)* i *Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły średniej (I-IV)*⁵.

³ Zagadnienie katechezy polskiej w okresie 1945-1990 było przedmiotem kilku opracowań. Na ten temat pisali, m. in.: E. Majcher, *Wokół nauki religii w polskiej szkole*, Warszawa 1992, s. 11-64; H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej*, Białystok 1997; tenże, *17 lat nauczania religii w Polsce Ludowej. Wybór dokumentów*, Białystok 1998; J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, Pelplin 1998; A. Offmański, *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej. Polska katecheza młodzieżowa w latach 1945-2000*, Szczecin 2000.

⁴ Zob. J. Charytański, A. Offmański, *Program katechizacji młodzieżowej*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 279; R. Czekałski, *Przedmiot i programy nauczania katechetycznego w Polsce w pierwszej połowie XX wieku*, „Seminare” t. 17(2001), s. 66-72.

⁵ *Ramowy Program Katechizacji w zakresie szkoły podstawowej (I-VIII)*, w: *Materiały pomocnicze do nauczania religii. Szkoła podstawowa*, Wrocław 1991, s. 17-28; *Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły średniej (I-IV)*, w: *Materiały pomocnicze do nauczania religii. Szkoła średnia*, Wrocław 1991, s. 5-17.

Konieczność nowego programu, jak stwierdzał abp J. Stroba, podyktowana była sytuacją, w jakiej znalazła się katecheza po 1958 roku. Trwająca wówczas ożywiona dyskusja na temat wpływów laicyzacji, a także nowych kierunków katechetycznych rozwijających się na Zachodzie, wymagała już nie rewizji, lecz opracowania nowego programu, w którym należało uwzględnić osiągnięcia poszczególnych diecezji i sytuację Kościoła oraz osiągnięcia katechetyki, teologii, a przede wszystkim bogatej i w wielu aspektach nowej nauki Soboru Watykańskiego II. Prace nad nowym programem, prowadzone pod kierunkiem Komisji Episkopatu Polski do Spraw Katechizacji, trwały prawie dziesięć lat⁶.

Zatwierdzona wersja Ramowego programu katechezy dla dzieci i młodzieży, w nowym ujęciu została podzielona na trzy cykle. Dwa pierwsze dotyczyły szkoły podstawowej, trzeci zaś szkoły ponadpodstawowej. Schemat programu był następujący:

Cykl pierwszy: eucharystyczny

Klasy I-II: Wprowadzenie w życie chrześcijańskie. Zbliżenie do osoby Jezusa Chrystusa – historycznego i żyjącego dziś w Kościele. Przygotowanie do pełnego uczestnictwa we Mszy św. i do sakramentu pokuty.

Klasy III-IV: Dalsze pogłębianie życia religijnego jako świadomego uczestnictwa w życiu Kościoła przez bliższe poznanie Historii Zbawienia, stale urzeczywistniającej się w naszym życiu oraz szczególne pogłębienie uczestnictwa w Eucharystii i sakramencie pokuty.

Cykl drugi: dojrzałości chrześcijańskiej (bierzmowanie)

Klasy V-VI: Kształtowanie życia religijnego i przekonań przez głębsze poznanie prawd wiary, zbliżenie do liturgii oraz poszerzenie znajomości Pisma św. Wybrane zagadnienia – zilustrowane głównie postaciami – z dziejów Ludu Bożego Nowego Przymierza, szczególnie te, które mogą służyć do rozwiązania problemów aktualnie nurtujących dzieci.

Klasy VII-VIII: Kształtowanie postaw chrześcijańskich, głównie w oparciu o Ewangelię. Społeczny charakter etyki chrześcijańskiej z uwzględnieniem zagadnień dotyczących rodziny i małżeństwa.

⁶ Zob. J. Stroba, *Geneza nowego programu katechezy*, w: J. Stroba, *Przepowiadanie i interpretacja*, Poznań 1981, s. 108-115.

Wybrane przykłady realizacji Ewangelii przez Lud Boży w historii i życiu współczesnym.

Cykl trzeci: chrześcijanin w świecie współczesnym

Klasa I – Spotkanie z Chrystusem. Przybliżenie młodzieży tajemnicy Chrystusa, Boga-Człowieka. Jego rola i znaczenie w Historii Zbawienia.

Klasa II – Chrystus żyjący w swoim Kościele. Ukazanie perspektyw Kościoła przeszłości i teraźniejszości. Historia Kościoła i jego współczesność.

Klasa III – Człowiek wobec problemów wiary. Współczesne problemy związane z wyznawaną wiarą. Pobudzenie młodzieży do dalszego pogłębiania wiary.

Klasa IV – Chrześcijanin w świecie współczesnym. Poszerzenie wizji chrześcijaństwa i ukazanie go na tle współczesnych problemów świata.

Ramowy program był odzwierciedleniem posoborowych kierunków katechetycznych (kerymatyczny i antropologiczny), rozwijających się na Zachodzie, a także uwzględniał niektóre wskazania zawarte w dokumentach soborowych, szczególnie *Dei Verbum* i *Gaudium et spes*⁷.

Kerymatyczne, a także częściowo antropologiczne ukierunkowanie nowego programu szczególnie mocno zaakcentowane zostało we wprowadzeniu do trzeciego cyklu: *Nowy program odstępuje od podziału na przedmioty i łączy treści dogmatyczne, biblijne, moralne i historyczne ze sobą; usiłuje dostosować je do rozwoju psychicznego w danym okresie oraz obiera egzystencjalny a nie ontologiczny punkt wyjścia nauczania. Tym samym przesuwając akcent wiedzy o prawdach religijnych i moralnych na osobiste zaangażowanie się młodzieży w wiarę, a więc z poznania rozumowego na decyzję woli i miłość jako odpowiedź na apel Boga. Tak pojęte nauczanie religii, a raczej wychowanie religijne młodzieży, ma stawiać jej przed oczyma nie tylko ideał ale i rzeczywistość*⁸.

⁷ Zob. R. Murawski, *Program katechezy w szkołach ponadpodstawowych*, w: *Katecheza w szkole*, red. J. Krucina, Wrocław 1992, s. 93-106.

⁸ *Ramowy program katechizacji w zakresie szkoły średniej (I-IV)*, w: *Materiały pomocnicze do nauczania religii. Szkoła średnia*, dz. cyt., s. 5.

Konferencja Episkopatu Polski zatwierdzając nowy program katechezy w Polsce wprowadziła katechetów i katechezę na drogę istotnych zmian. Odstąpiono nie tylko od podziału na poszczególne przedmioty katechetyczne, ale także od definicji *De h a r b a*, które przez dziesiątki lat wyznaczały treść katechizmową. Stare definicje nie odpowiadały sformułowaniom zawartych w dokumentach Soboru Watykańskiego II⁹.

Nowością programu było określenie na każdy rok katechizacji następujących elementów: profilu psychologicznego, celów i zadań katechezy, materiału katechizacji (główne tematy katechez), praktyk religijnych oraz wskazań dydaktycznych i metodycznych. Dzięki temu, jak stwierdza ks. R. Murawski, *katecheta otrzymuje ujęcie programu z różnych stron: od strony ucznia, od strony celów i zadań, od strony treści i od strony metodycznej. Szczególnie cenne są uwagi metodyczne towarzyszące treściom każdego roku katechizacji. Program preferuje metody aktywizujące i wpływające na formację społeczną i eklezjalną uczniów*¹⁰.

Mimo że *Ramowy program* nie był również wolny od mankamentów, np. zbyt mało jeszcze wyeksponowany element antropologiczny, nikłe uwzględnienie treści liturgicznych, pominięcie katechezy dzieci przedszkolnych i szkół zawodowych, niedostosowanie programu do różnorodności szkół średnich, to jednak należy stwierdzić, iż na ówczesnym poziomie rozwoju katechezy stanowił on przełomowy moment w polskiej katechezie. Katecheza w Polsce dzięki nowemu programowi wkroczyła na drogę przemian oraz prób dostosowania katechezy do potrzeb Kościoła posoborowego. Jak stwierdza ks. J. Charytański, dokonując oceny *Ramowego programu*, (...) *zrobiliśmy wielki krok naprzód i wydaje się, że wybraliśmy w zasadzie drogę, jaką wskazuje nam Directorium Catechisticum Generale*¹¹. O wyborze właściwej drogi świadczyć może fakt, iż program ten przetrwał długie lata. W Polsce obowiązywał przez trzydzieści lat, do momentu zatwierdzenia nowego programu w 2001 roku.

⁹ Ramowy program obszernie scharakteryzowany został w artykułach: J. Charytański, *Nowy program*, w: *Materiały pomocnicze do nauczania religii. Szkoła podstawowa*, dz. cyt., s. 6-9; S. Bednarczyk, *Ramowy program katechizacji w aspekcie wychowawczym*, „Katecheta” 1(1973) s. 3-13.

¹⁰ R. Murawski, *Program katechezy w szkołach ponadpodstawowych*, art. cyt., s. 96.

¹¹ J. Charytański, *Nowy program*, art., cyt., s. 9.

Zgodnie z zaleceniem Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski do *Ramowego programu*, programy szczegółowe w poszczególnych diecezjach mogły być opracowywane dopiero po uprzedniej akceptacji Komisji ds. Katechetycznych. Akceptację taką otrzymały następujące programy szczegółowe: dwie wersje dla szkół podstawowych – *jezuicka* i *warszawsko-kielecka* oraz dwie wersje dla szkół średnich – *poznańska* i *krakowska*, przy czym ta ostatnia została uzupełniona mutacją wydaną w diecezji łódzkiej¹². Dzięki rozróżnieniu na *program ramowy* i *programy szczegółowe*, jak słusznie zauważa ks. J. Charytański, przybliżyliśmy się do rozwiązań katechezy francuskiej, z obowiązującym w niej *Fond obligatoire* oraz podręcznikami środowiskowymi¹³.

W niektórych diecezjach, jak np. w diecezji płockiej, tarnowskiej czy katowickiej, pragnących zachować własną tradycję, szczególnie związaną z przygotowaniem do I Komunii św., opracowywano szczegółowe programy do poszczególnych klas, głównie mieszczących się w cyklu eucharystycznym¹⁴.

Zgodnie z *Ramowym programem* i *Programami szczegółowymi*, rozpoczęła się ogromna praca związana z pisaniem katechizmów i podręczników katechetycznych dla uczniów szkół podstawowych i średnich oraz podręczników i materiałów katechetycznych dla katechetów. W okresie od 1971 do ogłoszenia nowego programu powstało wiele serii podręczników i pomocy katechetycznych. Uporządkowany ich wykaz można znaleźć w *Bibliografii katechetycznej 1945-1995* opracowanej przez ks. Romana Murawskiego¹⁵.

2. MAŁE DYREKTORIUM O KATECHIZACJI W POLSCE

Sytuacja katechetyczna w Polsce uległa diametralnym zmianom w 1990 roku, gdy po latach „wygnania” katecheza powróciła do szkół. Rozpoczęła się wówczas ożywiona dyskusja nad poszukiwaniem nowego kształtu katechezy. Dokumenty katechetyczne Jana

¹² Zob. J. Charytański, A. Offmański, *Program katechizacji młodzieżowej*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, art. cyt., s. 281-282; W. Koska, *Katechetyka*, Poznań 1993, s. 44.

¹³ J. Charytański, *Zmagania o kształt katechezy w Polsce*, Kraków 2001, s. 75.

¹⁴ Zob. J. Szczepański, *Praktyka Pierwszej Komunii dzieci w Kościele na Zachodzie i w Polsce*, Marki 1999, s. 176-181.

¹⁵ Zob. R. Murawski, *Bibliografia katechetyczna 1945-1995*, dz. cyt., s. 55-78.

Pawła II¹⁶ oraz Stolicy Apostolskiej¹⁷ stanowiły nowy impuls i wezwanie do intensywniejszej i jednolitej pracy nad udoskonaleniem posługi katechetycznej w Polsce. Wydane rzymskie dokumenty katechetyczne, które z natury posiadały charakter ogólny, domagały się od Kościołów partykularnych opracowania własnych dyrektorów uwzględniających specyfikę narodową, regionalną lub diecezjalną¹⁸.

Pierwszą próbę napisania polskiego dyrektorium o katechizacji podjęto, gdy Przewodniczącym Komisji Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego był Biskup Edward M a t e r s k i. Efektem prac było wydanie w 1999 roku tzw. *Małego dyrektorium o katechizacji w Polsce*¹⁹. W uzasadnieniu, zamieszczonym we wstępie Dyrektorium, autorzy przywołując dokumenty katechetyczne wydane po Soborze Watykańskim II stwierdzają, że zawarte w nich nauczanie, jak również obecne przemiany społeczno-gospodarcze w Polsce oraz przemiany dokonujące się w polskiej oświacie stanowią zasadnicze powody promulgowania przez Konferencję Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego *Małego dyrektorium o katechizacji w Polsce*. W dalszej części następuje wyjaśnienie, dlaczego zostało ono nazwane *Małym dyrektorium*. Autorzy dokumentu podają dwie racje: 1) dokument omawia tylko wybrane problemy, które zostały uznane za szczególnie pilne, konieczne dziś do przyjęcia dla lepszego wypełnienia posługi katechetycznej w aktualnych warunkach w Polsce; 2) dokument jest zapowiedzią wydania w przyszłości obszerniejszego *Dyrektorium*, które omówi całokształt zagadnień katechetycznych²⁰. *Małe dyrektorium* zatem można uznać jedynie jako swego rodzaju zapowiedź napisania właściwego *Dyrektorium*, który

¹⁶ *Adhortacja Apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o katechizacji w naszych czasach „Catechesi tradendae”*(CT), w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, cz. 2, red. W. Kubiś, Warszawa 1985, s. 146-217.

¹⁷ *Ogólna Instrukcja Katechetyczna* (DCG), w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, cz. 1, dz. cyt., s. 91-192; *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK), Poznań 1994; Kongregacja d.s. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK), Poznań 1998.

¹⁸ DOK 9. Tego typu dyrektorów domagała się już uprzednio *Ogólna Instrukcja Katechetyczna*. Zob. DCG, Wstęp, dz. cyt., s. 92.

¹⁹ Komisja Episkopatu Polski ds. Wychowania Katolickiego, *Małe dyrektorium o katechizacji w Polsce*, Radom 1999.

²⁰ Tamże, s. 6.

by miał akceptację Konferencji Episkopatu Polski. „Zwiastun” ten jest jednak godny utrwalenia i udokumentowania, tym bardziej, że mamy do czynienia z pierwszą próbą stworzenia polskiego dokumentu katechetycznego.

Małe dyrektorium o katechizacji w Polsce, które zachowuje kolejność problemów omówionych w DOK, składa się ze wstępu, wprowadzenia (8 numerów), pięciu części (od 9 do 134 numeru):

Wprowadzenie – Głoszenie Ewangelii w Polsce.

Część pierwsza – Katecheza w misji ewangelizacyjnej Kościoła..

Część druga – Orędzie ewangeliczne.

Część trzecia – Pedagogia wiary.

Część czwarta – Adresaci katechezy.

Część piąta – Katecheza w Kościele partykularnym.

We wprowadzeniu autorzy odwołując się do polskiej tradycji katechetycznej wskazują na obowiązek głoszenia Ewangelii w szkole i parafii.

W części pierwszej refleksja skupia się na trzech zagadnieniach: katecheza w procesie ewangelizacji, katecheza wtajemniczenia chrześcijańskiego, nauczanie religii w szkole.

W części drugiej omówiono normy i kryteria przedstawiania orędzia ewangelicznego w katechezie, funkcje katechezy, chrystocentryzm katechezy, *Katechizm Kościoła Katolickiego* jako źródło odnowy katechetycznej.

W części trzeciej poruszono trzy główne zagadnienia: Duch Święty – Sprawca i Nauczyciel dzieła katechizacji; charakter pedagogii Bożej; elementy metodologii.

W części czwartej, odnoszącej się do adresatów katechezy, scharakteryzowano katechezę dorosłych, dzieci i młodzieży; przygotowanie do życia w rodzinie oraz katechezę w perspektywie istniejących już w Polsce sekt.

W części piątej omówiono program katechizacji, formację katechetyczną i katechetów oraz wskazano na zadania osób odpowiedzialnych za katechezę.

W tekście całego dokumentu odnaleźć można liczne odwołania do rzymskiego *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, jak również nawiązania do aktualnej polskiej sytuacji katechetycznej. Umiejętne powiązanie treści zawartych w DOK z kontekstem katechetycznej rzeczywistości polskiej jest szczególnie cennym elementem *Małego dyrektorium*.

3. DYREKTORIUM KATECHETYCZNE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POLSCE

Zgodnie z zapowiedzią zawartą w *Małym dyrektorium o katechizacji w Polsce*, iż w najbliższym czasie zostanie opracowane *Dyrektorium* znacznie obszerniejsze, na jego pojawienie się nie trzeba było czekać zbyt długo. Bowiem po niespełna dwóch latach, podczas 313 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu w dniu 20 czerwca 2001 roku zostało zatwierdzone *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*²¹. Jest ono – jak zaznacza ks. Roman Murawski, który z polecenia Komisji Wychowania Katolickiego przygotował jego tekst wraz z ks. Kazimierzem Misiaszkiem i ks. Piotrem Tomasiakiem – *dokumentem zupełnie nowym, a zarazem pierwszym tego rodzaju w dziejach katechezy w naszym kraju. Nie ma bowiem odpowiedników, z którymi można by go porównać, ani też takich tekstów, do których można by się odnieść, dokonując analizy i oceny krytyczno-porównawczej*²².

Dyrektorium jest urzędowym dokumentem katechetycznym, zawierającym normy, wytyczne i sugestie dla pracy katechetycznej w całej Polsce. Jego oficjalnym autorem jest Konferencja Episkopatu Polski²³.

Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce składa się ze wstępu, wprowadzenia (14 numerów), dwóch części (od 15 do 159 numeru) i załącznika (7 artykułów):

Wprowadzenie – Sytuacja duszpastersko-katechetyczna w Polsce.

Część pierwsza – Katecheza w posłudze duszpasterskiej Kościoła.

Część druga – Pracownicy posługi katechetycznej.

Załącznik – Regulamin posługi duszpasterskiej prefektów.

Wstęp, podpisany przez Przewodniczącego Komisji ds. Wychowania Katolickiego Biskupa Kazimierza Nycza, jest swego rodzaju ukazaniem drogi wiodącej do powstania *Dyrektorium* dla Polski i zachętą do podjęcia prac badawczych i poszukiwań katechetycznych.

We *Wprowadzeniu* przedstawiona została sytuacja duszpastersko-katechetyczna w Polsce w okresie transformacji społeczno-politycz-

²¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

²² R. Murawski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, red. R. Czekałski, Płock 2001, s. 67.

²³ Tamże, s. 70.

nej. Ukazane zostały zarówno pozytywne, jak i negatywne strony życia społecznego. W ich kontekście wskazano na szansę i zadania usługi katechetycznej. Zwrócono przede wszystkim uwagę na trzy istotne sprawy: sytuację rodziny, wpływ mediów i świat kultury. Zwrócono także uwagę na konieczność łączenia tradycyjnych form z nowymi, które płyną z ruchów i grup kościelnych, jak również z większego udziału w nim ludzi świeckich. Podkreślono znaczenie katechezy dorosłych, która w świetle dokumentów Kościoła pozostaje nadal centralną formą katechezy. W końcowej refleksji *Wprowadzenia* jest mowa o katechezie szkolnej dzieci i młodzieży oraz znaczącym miejscu parafii w posłudze katechetycznej, która stanowi podstawowe miejsce realizacji katechezy.

Część pierwsza składa się z pięciu rozdziałów, w których kolejno podejmuje się następujące zagadnienia: natura katechezy, funkcje katechezy, istotne elementy katechezy, nauczanie religii w szkole, duszpasterstwo katechetyczne w parafii. Pierwsze trzy rozdziały stanowią aplikację wskazań DOK do sytuacji katechezy w Polsce. W zestawieniu z DOK dostrzec można nawet, iż wiele zawartego materiału w tej części *Dyrektorium* zostało znacznie poszerzone w oparciu o nauczanie Jana Pawła II, którego nie odnajdujemy w DOK. Otrzymujemy np. znacznie pogłębione określenie katechezy, zdecydowanie bardziej zaakcentowana jest zasada wierności Bogu i człowiekowi, wszechstronniej omówione zostały funkcje katechezy oraz najważniejsze jej elementy, przede wszystkim inkulturacja słowa Bożego. Ponadto odnajdujemy wiele wskazań praktycznych, jak np. zachętę, aby katecheza polska w większym stopniu czerpała z hagiografii polskiej, oraz sugestię tyżącą się ukazywania nierozzerwalnego związku narodu i Kościoła, jaki został zapoczątkowany w chrzcie Polski. Wskazuje się także, aby katecheza w naszym kraju była w większej mierze przeniknięta wymiarem maryjnym, który wydaje się czymś naturalnym dla Polaków.

Ostatnie dwa rozdziały porządkują i nakreślają kierunki działania katechezy w naszym kraju, formułując zarazem pewne normy i konkretne wytyczne. Szczególnie cenne wydają się wskazania odnoszące się do nauki religii w szkołach publicznych oraz postulaty przemyślenia stosunku nauki religii w szkole do katechezy parafialnej. Odwołując się do DOK, w *Dyrektorium Katechetycznym Kościoła Katolickiego w Polsce* dostrzega się zasadnicze różnice zachodzące pomiędzy szkolną nauką religii a katechezą parafialną, ale zara-

zem podkreśla się ich komplementarność. Są to, jak zaznacza ks. R. Murawski, *dwie różne formy tej samej katechezy Kościoła, realizowanej w różnych miejscach i w różnych uwarunkowaniach*²⁴. W dalszej części podane zostały wskazania odnoszące się do nauczania religii w szkołach niepublicznych i szkołach katolickich oraz określone zasady zatwierdzania programów nauczania i podręczników w szkolnym nauczaniu religii. W piątym rozdziale tej części sporo materiału i wskazań odnosi się do katechezy dorosłych, katechezy dzieci i młodzieży, a także środowiska akademickiego. W ostatnim punkcie zaakcentowany został wymiar liturgiczny duszpasterstwa katechetycznego w parafii.

Część druga składa się również z pięciu rozdziałów, w których podejmuje się następujące zagadnienia: odpowiedzialni za katechezę, posługa katechetyczna w diecezji, posługa katechetyczna w parafii, organizacja katechezy w Polsce, formacja katechetów. W pierwszym rozdziale, po wskazaniu odpowiedzialności za katechezę całej wspólnoty kościelnej, wymienia się różne kategorie osób ponoszących odpowiedzialność za katechezę. W *Dyrektorium* wymienia się te osoby w następującej kolejności: biskupi diecezjalni, kapłani, rodzice, osoby zakonne, katecheci świeccy. W kolejnych trzech rozdziałach dokumentu podaje się strukturę organizacji katechezy na szczeblu diecezjalnym, parafialnym i krajowym. Nowością w tej części *Dyrektorium* jest propozycja utworzenia na szczeblu diecezjalnym *Diecezjalnej Rady Katechetycznej*, zaś na szczeblu krajowym *Krajowego Centrum Katechetycznego*. Szczególnie ten ostatni zapis jest niezwykle ważny, gdyż głosy o utworzeniu takiego *Centrum* pojawiały się wielokrotnie na różnego typu spotkaniach czy sympozjach katechetycznych²⁵. W ostatnim rozdziale autorzy, w oparciu o DOK, przedstawiają najważniejsze kwestie związane z formacją katechetów. Wskazane zostały również niektóre polskie uwarunkowania, jak i nakreślona sytuacja duszpastersko-katechetyczna, która domaga się stosownej formacji katechetów. Odnośne sugestie formacyjne można znaleźć w dokumencie²⁶.

²⁴ Tamże, s. 76.

²⁵ Zob. P. Tomasiak, *Czy katechetom potrzebne jest Krajowe Centrum Katechetyczne*, „Katecheta” 12 (2001) s. 50-51.

²⁶ R. Murawski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, dz. cyt., s. 76.

W *Załączniku* umieszczono *Regulamin posługi duszpasterskiej prefektów*. Kwestia powołania funkcji prefektów była podejmowana w ostatnich latach w różnych diecezjach. Zastanawiano się, na ile jest możliwe przywrócenie tej funkcji, która w okresie międzywojennym cieszyła się sporym powodzeniem²⁷. Umieszczenie regulaminu w tego typu dokumencie zapewne przyczyni się do ponownego rozpatrzenia tej kwestii i podjęcia na jej temat dyskusji. Regulamin ten będzie stanowił ważny punkt odniesienia dla osób odpowiedzialnych za katechezę w poszczególnych diecezjach.

Zatwierdzenie *Dyrektorium Katechetycznego Kościoła Katolickiego w Polsce* jest niewątpliwie wydarzeniem niezwykle istotnym, nie tylko z tej racji, że jest pierwszym tego typu dokumentem katechetycznym w dziejach polskiej katechezy, ale przed wszystkim dlatego, że zawiera on wiele cennego materiału i praktycznych sugestii, dzięki którym może stanowić doskonały drogowskaz dla polskiej katechezy i katechetów rozpoczynających posługę słowa w trzecim tysiącleciu chrześcijaństwa.

4. PODSTAWA PROGRAMOWA KATECHEZY KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POLSCE

Program katechizacji z 1971 roku, po trzydziestu latach funkcjonowania, domagał się zmiany. Dyskusje na ten temat wzmogły się, gdy katecheza powróciła do szkół w 1990 roku. Okazało się, że dotychczas obowiązujący program w katechezie parafialnej nie zaspakaja oczekiwań i potrzeb wynikających z faktu obecności katechezy w szkole. Ponadto nowe katechetyczne dokumenty Kościoła, takie jak CT, KKK, DOK, ukazywały nowe treści dla nauczania religii i posługi słowa Bożego, które należałoby uwzględnić w katechizacji.

Jednym z motywów, wydaje się najbardziej przesądającym o decyzji wypracowania nowych programów katechetycznych, była reforma systemu edukacji zainicjowana przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Zmieniony został system edukacji, który oparto na nowych strukturach nauczania szkolnego. Podzielono go na cztery etapy:

²⁷ Zob. R. Czekalski, *Prefekt w okresie międzywojennym*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 82(1997) n. 1, s. 28-33; tenże, *Koła Księży Prefektów w II Rzeczypospolitej*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 81(1996) n.11, s. 566-575.

- etap pierwszy obejmuje klasy I-III szkoły podstawowej, a zwany jest kształceniem zintegrowanym;
- etap drugi dotyczy się klas IV-VI szkoły podstawowej i obejmuje tzw. kształcenie blokowe;
- etap trzeci odnosi się do trzech klas gimnazjalnych;
- etap czwarty ma na celu szkoły ponadgimnazjalne.

Wszystkie powyżej wymienione racje domagały się pilnego zwerifikowania dotychczasowego programu katechizacji tak, aby uwzględniał on nową strukturę organizacyjną polskiej szkoły.

Pierwsze prace nad zmianą programu podjęto w 1998 roku z inicjatywy biskupa Edwarda M a t e r s k i e g o, ówczesnego przewodniczącego Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski²⁸. Ich efektem był projekt *Podstawy programowej* oraz *Program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych*, opublikowany w 1999 roku²⁹. Dokument opatrzony był dopiskiem *Program studyjny*. Wskazywał on zatem na to, iż pełni jedynie rolę przejściową, do momentu napisania oficjalnej wersji programu.

Kolejny etap prac nad programem rozpoczął się w marcu 2000 roku, gdy przewodniczącym Komisji Wychowania Katolickiego został Biskup Kazimierz N y c z. Powołał on szesnastoosobowy zespół specjalistów w zakresie katechetyki, których zadaniem było opracowanie nowego programu³⁰. Pracami zespołu kierowali: ks. Z b i g n i e w M a r e k S J i ks. J a n S z p e t. Punktem wyjścia rozpoczętych prac stał się wspomniany dokument z 1999 roku. Autorzy postawili sobie cztery główne założenia dotyczące się redakcji dokumentu: 1) uczeń jest podmiotem działania katechetycznego; 2) integralność treści kształcenia i procesu dydaktycznego; 3) dialog interdyscyplinarny; 4) współpraca środowisk³¹. Mając na uwadze powyższe główne założenia, prace uwieczniono wydaniem dokumentu noszącego tytuł *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*³². Został on zatwierdzony podczas 313 zebrania plenarne-

²⁸ J. S z p e t, *Podstawa programowa katechezy*, „Katecheta” 7-8(2001) s. 18.

²⁹ Konferencja Episkopatu Polski. Komisja Wychowania Katolickiego, *Podstawa programowa oraz program nauki religii dla szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadpodstawowych (Program studyjny)*, Poznań 1999.

³⁰ J. S z p e t, *Podstawa programowa katechezy*, art. cyt., s. 18.

³¹ Zob. tamże, s. 21-23.

³² Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

go Konferencji Episkopatu Polski w Łowiczu w dniu 20 czerwca 2001 roku.

Podstawa programowa składa się z wprowadzenia, wyjaśnienia pojęć, sześciu części:

Część pierwsza – Wprowadzenie w życie religijne (przedszkole).

Część druga – Katecheza inicjacji w sakramenty pokuty i pojednania oraz Eucharystii (klasy I-III).

Część trzecia – Katecheza wprowadzająca w historię zbawienia (klasy IV-VI).

Część czwarta – Katecheza wyznania i rozumienia wiary (gimnazjum).

Część piąta – Katecheza świadectwa wiary (szkoły ponadgimnazjalne).

Część szósta – Katecheza osób szczególnej troski.

Poszczególne części *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* odnoszą się do kolejnych etapów edukacji szkolnej i każda z nich posiada następujący układ:

– Charakterystyka psychologiczna dzieci i młodzieży na danym etapie edukacji;

– Podstawa programowa nauki religii (w szkole). Jest ona ukazana w układzie tabularycznym i opisowym. Dotyczy zadań katechezy wynikających z DOK, celów katechetycznych, zadań nauki religii, treści i osiągnięć;

– procedura osiągania celów;

– korelacja ze szkolnymi przedmiotami ogólnokształcącymi i ścieżkami edukacyjnymi (od klasy IV szkoły podstawowej);

– propozycja współpracy środowisk katechetycznych (rodzina, parafia).

Dokument, jak zauważa ks. Z. M a r e k, odnosi się do obecności i działania Kościoła w środowisku szkolnym. Należy zauważyć, że pierwszym jej adresatem jest szkoła, a precyzyjniej mówiąc są nimi przede wszystkim twórcy programów nauczania religii. W tym też znaczeniu należy mówić o tym, że *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* stanowi instrument umożliwiający jednolity kształt odbywającej się w szkole polskiej katechezy. Dla wyraźniejszego zaznaczenia tego właśnie faktu, świadomie w dokumencie posłużono się tymi samymi etapami edukacyjnymi (poszerzono je o katechezę przedszkolną i katechezę osób szczególnej troski) oraz tą samą terminologią, jaką zastosowano w *Podstawie*

programowej obowiązującej w reformowanym przez państwo systemie edukacji³³.

Podstawa programowa chcąc sprostać zadaniom stawianym katechezie przez dokumenty katechetyczne Stolicy Apostolskiej, a przede wszystkim Adhortację apostolską Jana Pawła II *Catechesi tradendae*, podejmuje także próbę uwzględnienia trzech podstawowych funkcji katechezy: *wtajemniczenia, kształcenia i wychowania*³⁴. Mając na uwadze, iż wszystkie te funkcje trudno jest zrealizować na terenie szkoły, w dokumencie wskazuje się na konieczność włączenia w dzieło katechizacji i uczestniczenia w nim także innych środowisk, a mianowicie rodziny i parafii³⁵. Adresaci dokumentu otrzymują na każdy etap edukacyjny konkretne sugestie działań duszpastersko-katechetycznych podejmowanych w wymienionych środowiskach.

Oprócz wskazanych zagadnień przewidzianych do realizacji na każdy etap edukacyjny, szczególnie cenne są wskazania związane z katechezą organizowaną w parafii:

Katecheza przedszkolna – udział w wydarzeniach życia parafialnego przez włączenie dzieci w nabożeństwa i obchody roku liturgicznego oraz organizację dla nich specjalnych spotkań. W niektórych diecezjach mogą to być spotkania związane z przygotowaniem do „wczesnej Komunii świętej”.

Etap I (klasy I-III) – przygotowanie do sakramentów pokuty i Eucharystii poprzez organizowanie spotkań pastoralnych o charakterze skrutyniów oraz pogłębienie katechumenalne przez organizację różnego typu spotkań parafialnych.

Etap II (klasy IV-VI) – pogłębienie czynnego udziału w liturgii i systematycznego korzystania z sakramentów świętych. Jako *novum* proponuje się, aby na początku klasy IV uczniowie podczas specjalnego nabożeństwa otrzymali Pismo Święte, a na zakończenie klasy VI otrzymali tekst wyznania wiary.

Etap III (gimnazjum) – przygotowanie do sakramentu bierzmo-

³³ Zob. Z. Marek, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, dz. cyt., s. 84.

³⁴ CT 18.

³⁵ Zob. Z. Marek, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, dz. cyt., s. 86; Zob. R. Murawski, *Istotne funkcje katechezy*, „Horyzonty Wiary” 7(1996) s. 6.

wujące mają odbywać się jeden raz w miesiącu dla klasy I-II i przynajmniej dwa razy w miesiącu w klasie III.

Etap IV (szkoły ponadgimnazjalne) – przygotowanie do zadań związanych z przyjęciem sakramentu małżeństwa i tworzenia Kościoła domowego oraz wprowadzenie młodzieży w ruchy religijne i stowarzyszenia.

Katecheza osób szczególnej troski – specjalne przygotowanie do sakramentów świętych oraz włączenie osób szczególnej troski w życie i duszpasterstwo parafialne.

Trudno w tym momencie przesądzać, na jak długo omawiany dokument katechetyczny posłuży polskiej katechezie. Jest niewątpliwie dokumentem ważnym, uwzględniającym zarówno współczesne dokumenty Kościoła Powszechnego, refleksję katechetyczną, jak i strukturę organizacyjną polskiej szkoły. Wydaje się, iż dokument ten odpowiada także na współczesne zapotrzebowanie środowiska katechetycznego i przyczyni się do podniesienia poziomu i skuteczności katechezy w naszym kraju.

5. PROGRAM NAUCZANIA RELIGII

W celu ukonkretnienia i uszczegółowienia *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* opracowano i opublikowano *Program nauczania religii*. Został on zatwierdzony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w Radomiu w dniu 20 września 2001 roku³⁶.

Program nauczania religii, jak czytamy we *Wprowadzeniu*, jest w pełni zgodny z założeniami zawartymi w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i stanowi ich konkretyzację. Posługuje się terminologią respektującą standardy szkolne, wytyczne Kościoła Powszechnego dotyczące katechezy, jak i polską tradycję katechetyczną³⁷.

Adresatami programu są autorzy podręczników powstających z inspiracji Komisji Wychowania Katolickiego lub podejmujący to zadanie z własnej inicjatywy. Program ma stanowić również pomoc dla tworzących programy w diecezji lub programy autorskie, a tak-

³⁶ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.

³⁷ Tamże, s. 7.

że katechetów praktyków zamierzających adaptować niniejszy program do zapotrzebowań własnej szkoły.

Program nauczania religii składa się z wprowadzenia i pięciu części:

Wprowadzenie – *Życiem odpowiadamy na Boże wezwanie*.

Część pierwsza – *Jesteśmy dziećmi Bożymi*. Program nauczania religii dla klas I-III szkoły podstawowej.

Część druga – *Wezwani przez Boga*. Program nauczania religii dla IV-VI szkoły podstawowej.

Część trzecia – *Wierzyć Chrystusowi*. Program nauczania religii dla gimnazjum.

Część czwarta – *Świadek Chrystusa*. Program nauczania religii dla liceum profilowanego.

Część piąta – *Z Chrystusem*. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej.

Struktura dokumentu odzwierciedla podział na trzyletnie okresy, zgodne ze szkolnymi etapami edukacyjnymi oraz okresami rozwojowymi ucznia, o których była mowa w poprzednim punkcie. Każdą z części *Programu* otwiera wprowadzenie do właściwego etapu. Została w nim nakreślona wizja zamierzeń oraz podany bardziej uszczegółowiony rozkład treści na poszczególne klasy. Treściom tym odpowiadają tytuły nadane dla kolejnych lat nauczania religii. W *Programie* podano też wskazania odnoszące się do współpracy środowisk (parafii i rodziny). *Program* dla każdej klasy zawiera następujące elementy³⁸:

- tytuł roku,
- wstęp,
- bloki tematyczne, a w każdym z nich: cele katechetyczne, treści, zadania nauczyciela religii, korelacje z innymi przedmiotami, korelacje ze ścieżkami edukacyjnymi,
- wskazania do realizacji programu,
- zamierzone osiągnięcia,
- współpraca środowisk katechetycznych.

Omówione dwa ostatnie dokumenty katechetyczne nasuwają pytanie: czy *Podstawa programowa* i *Program nauczania religii* mają stanowić zasadniczy punkt odniesienia dla praktyki katechetycznej oraz jaka jest relacja pomiędzy tymi dokumentami? Właściwą od-

³⁸ Tamże, s. 8.

powieź i zarazem wykładnię podaje ks. P. Tomasiak, który wyróżnia trzy poziomy programy nauczania³⁹:

1. Program ogólny bardzo szeroko traktuje zagadnienie celów, treści, zadań i osiągnięć nauczyciela. Przykładem takiego programu jest właśnie *Podstawa programowa*.

2. Program pośredni daje nauczycielowi możliwość manewru, ale jednocześnie bardziej konkretnie niż program ogólny określa treści, grupuje je w działach nauczania przyporządkowanych poszczególnym klasom. Program ten jest zwykle związany z podręcznikiem i tym, co zwykło nazywać się właśnie programem nauczania (Jest nim *Program nauczania religii*).

3. Program dokładny, to inaczej rozkład zajęć dostosowany do warunków danej placówki, specyfiki środowiska, możliwości uczniów, skorelowany, o ile to możliwe, z innymi przedmiotami nauczania i ścieżkami edukacyjnymi. Ułożenie takiego programu powinno być zadaniem dla konkretnego nauczyciela.

Relacja między *Programem nauczania a Podstawą programową* (czy inaczej, między programem ogólnym a konkretnym) została „narzucona”, według wspomnianego autora, przez określenia zaczerpnięte z analogicznych dokumentów prawa państwowego. Program nauczania ma zatem być zgodny z *Podstawą programową*, a procedura zatwierdzania programu uzależniona jest nie tylko od jego wartości merytorycznej, ale i od zgodności z *Podstawą*⁴⁰.

Konferencja Episkopatu Polski i Komisja Wychowania Katolickiego przekazując polskiej katechezie dwa dokumenty zawierające programowe działania dla dzieci i młodzieży w szkole i parafii, wskazuje właściwy kierunek działalności katechetycznej w naszym kraju na przyszłość. Od inwencji ludzi związanych z katechezą zależać będzie na ile dokumenty te znajdą swoje odzwierciedlenie w katechetycznych programach szczegółowych oraz podręcznikach dla uczniów, katechetów, rodziców, animatorów.

ZAKOŃCZENIE

Ks. Roman Murawski w jednej ze swych publikacji napisał: *Gdy patrzymy na historię polskiej katechezy i jej ewolucję z perspektywy*

³⁹ P. Tomasiak, *Nowy program nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych*, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, dz. cyt., s. 94.

⁴⁰ Tamże, s. 96.

obecnego czasu, tj. końca lat dziewięćdziesiątych, to dostrzeżemy – z jednej strony – jej dramatyczne zmagania o przetrwanie, o dorównanie kroku europejskiej katechezie, z drugiej – niezwykle dynamikę jej rozwoju... Mieliśmy też szczęście posiadać wybitnych twórców, których oryginalne rozwiązania zarówno w dziedzinie refleksji katechetycznej, jak i rozwiązań dydaktycznych czy instytucjonalnych (organizacyjnych), wycisnęły niezatarte znamię na polskiej myśli i praktyce katechetycznej⁴¹.

Bez wątpienia niezatarte znamię na kształt polskiej katechezy wycisnęły nasze rodzime dokumenty katechetyczne, które wpisały się i wpisują się w historię polskiej katechezy. Z analizy polskich dokumentów katechetycznych wynika, iż pozostają one w ścisłej jedności z Magisterium Kościoła, ale także podejmują odważnie wyzwania pojawiające w danym okresie dziejów w naszym kraju. Dzięki temu polskie dokumenty katechetyczne stanowiły i stanowią ogromną pomoc dla ludzi, którzy zajmowali i zajmują się posługą słowa w Polsce.

Ks. dr Ryszard Czekałski – adiunkt przy Katedrze Katechetyki Fundamentalnej i Historii Katechezy UKSW, dyrektor Wydziału Katechetycznego w Kurii Biskupiej w Płocku, wykładowca katechetyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku.

La materia e i programmi dell'insegnamento catechetico in Polonia nella prima metà del XX secolo

Sommario

L'articolo intitolato „La materia e i programmi dell'insegnamento catechetico in Polonia nella prima metà del XX secolo” è composto da due parti.

Nella prima parte, dopo aver tracciato il contesto storico, l'attenzione dello studio viene posta sulla materia generale dell'insegnamento catechetico, che rimaneva in conformità all'impostazione neoscolastica della teologia.

Nella parte seconda, il contributo tenta di analizzare i programmi dell'insegnamento catechetico nelle scuole elementari e nelle medie. Vengono presentati i due programmi dell'insegnamento della religione cattolica in Polonia, in vigore nel ventennio tra la prima e la seconda guerra mondiale. Il primo programma fu introdotto nel 1919, invece il secondo – nel 1935.

⁴¹ R. Murawski, *Stuletni bilans polskiej katechezy*, „Katecheta” 1(2000) s. 4.